

مطالعه‌ی تطبیقی انداز و تبشیر در نگاره‌های اسلامی و مسیحی قرون وسطی با موضوع سرگذشت حضرت یونس (ع) مبتنی بر آرای پانوفسکی

صدیقه پورمختار^۱، مرتضی افشاری^{۲*}

^۱دکترای تاریخ تطبیقی و تحلیلی هنر اسلامی، مدرس دانشکده هنر، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

^۲دانشیار گروه هنر اسلامی، دانشکده هنر، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

(تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۷/۲۶، تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۱/۰۳/۰۱)

چکیده

انذار و تبشیر ابزارهایی برای راهنمایی انسان هاست که در کتب مقدس به آن اشاره شده است. در هر دوره‌ای این ابزار به نحوه‌های مختلف همچون سرگذشت اقوام و پیامبران به کار برده شده است. یکی از این نمونه‌ها، سرگذشت یونس پیامبر(ع) است که در قرآن و انجیل با قدری اختلاف در روایت، به آن اشاره شده است. در نگاره‌های اسلامی و مسیحی با موضوع این سرگذشت، بخشی از روایت برجسته شده است. نگاره‌های اسلامی بیشتر بخش پایانی و نگاره‌های مسیحی بیشتر بخش ابتدایی آن را به تصویر کشیده‌اند. این پژوهش با هدف شناخت بیشتر نگاره‌های اسلامی و مسیحی، با توجه به مفاهیم انذار و تبشیر و بر مبنای آرای شمایل نگارانه‌ی پانوفسکی با روش توصیفی تحلیلی و رویکرد تطبیقی، به دنبال پاسخ‌گویی به این پرسش‌ها است: وجوه شباهت و تفاوت نگاره‌های اسلامی و مسیحی با موضوع حضرت یونس (ع)، در ارتباط با مفهوم انذار و تبشیر چیست؟ دلیل تأکید نگاره‌های اسلامی و مسیحی بر بخش خاصی از سرگذشت حضرت یونس (ع) چیست؟ از نتایج پژوهش می‌توان به هم‌پوشانی خوانش نگاره‌ها با مراحل سه‌گانه‌ی تفسیر اثر هنری پانوفسکی اشاره کرد و همچنین، در نگاره‌های اسلامی و مسیحی از هر دو مفهوم انذار و تبشیر، اما به گونه‌ای متفاوت، استفاده شده است.

واژه‌های کلیدی

کتاب‌آرایی قرون وسطی، هنر اسلامی، هنر مسیحی، یونس(ع)، پانوفسکی، انذار و تبشیر.

* نویسنده مسئول: تلفن: ۰۹۱۲۱۴۸۱۹۸۷۰، شماره: ۰۲۱-۵۱۲۱۲۵۰۱، E-mail: afshari@shahed.ac.ir

مقدمه

است و به نحوی می‌توان سنت تبشیر و انذار را در این آثار مشاهده نمود. تبشیر به معنای بشارت‌دادن و در اصطلاح قرآنی به معنای خبردادن به چیز مسرت‌بخش است (طریحی، ۱۳۷۵، ۲۲۲) و انذار به معنی آگاه‌شدن به امری و یا برحذرداشتن و یا پنددادن و آموزش آنچه مردم را در شناسایی حق از باطل توانمند می‌سازد (ابن عاشور، ۱۹۸۴، ۶۸). بر این اساس، در نگاره‌های اسلامی جنبه‌ی تبشیر و در نگاره‌های مسیحی انذار بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. در این پژوهش با استفاده از دیدگاه شمایل‌نگاری پانوفسکی ضمن توصیف این نگاره‌ها و تطبیق متن و تصاویر، به تفسیر آثار و ریشه‌یابی دلیل تأکیدهای فوق با توجه به پس‌زمینه تاریخی، فرهنگی، سیاسی، مذهبی و اجتماعی آنها به ریشه‌یابی تفاوت‌های موضوعی نگاره‌های اسلامی و مسیحی می‌پردازد. بنابراین، این پژوهش به دنبال پاسخگویی به دو پرسش است: وجوه شباهت و تفاوت نگاره‌های اسلامی و مسیحی با موضوع حضرت یونس (ع)، در ارتباط با مفهوم انذار و تبشیر چیست؟ متن و زمینه‌های آثار چه تأثیری بر تأکید نگاره‌های اسلامی و مسیحی بر بخش خاصی از سرگذشت حضرت یونس (ع) داشته است؟

هم‌سویی با ماهی بزرگ و پس از آن رهایی از دهان آن بروز کند. در این معنانشناسی، تضاد سیاهی و هاله دور سر، اتصال دستان فرشته و حضرت یونس (ع) به یکدیگر، در درک واسط که هم‌سویی است و در نتیجه درک معنای یاد دخیل است. «جایگاه حضرت یونس (ع) در مجموعه آثار محمود فرشچیان با رویکرد نظریه تک‌اسطوره جوزف کمبل» (۱۳۹۷) عنوان مقاله است به نویسندگی امیر رضائی نبرد که در این مقاله نویسنده پیش‌متن هنرمند را *قرآن* مجید دانسته و به این نتیجه رسیده است که این نگاره با رویکرد تک‌اسطوره‌ی جوزف کمبل دارای اشتراک است. «مطالعه تطبیقی قصص انبیاء در *قرآن* کریم و سرگذشت پیامبران در متن و نگاره‌های کتاب *جامع‌التواریخ*» (۱۳۹۳) پژوهشی است از هادی بابائی فلاح که به کشف تفاوت‌های زیربنایی بین جزئیات روایت *جامع‌التواریخ* و جزئیات روایت *قرآن* کریم درباره داستان‌های انبیاء می‌پردازد. روایت نگاره‌های این کتاب تاریخی نیز گاه بیانی هم‌سو با متن کتاب *جامع‌التواریخ* داشته و گاه مسیری متفاوت با آن را پیموده است. میزان ارتباط بصری این نگاره‌ها با روایت *قرآن* کریم نیز وضعیت متغیری داشته و از قاعده‌ی خاصی پیروی نمی‌کند. سید محمد هادی گرمی در مقاله‌ی «بازیابی و بررسی پی‌رفت‌های قصه‌ی یونس (ع) و ماهی بر اساس *قرآن* و روایات اسلامی» (۱۳۹۸) تلاش می‌کند، یک روند روایی زمان‌مند برای داستان یونس (ع) و ماهی براساس مفهوم پی‌رفت (سکانس) پیشنهاد دهد و نشان می‌دهد که در هر پی‌رفت کدام‌یک از عناصر داستانی شناخته‌شده در کانون توجه قرار گرفته‌اند. مقاله‌ی مژگان نیکویی و همکاران با عنوان «تطبیق مفهومی ماهی در اساطیر، *قرآن* و مثنوی معنوی و کاربرد آن در آثار هنری» (۱۳۹۸) در بررسی و تطبیق نماد ماهی در اساطیر، *قرآن* و مثنوی معنوی و بر روی آثار هنری نیز، با تفسیر معانی آن در اساطیر، *قرآن* و ادبیات کاملاً مطابق و هم‌سو و در ارتباط می‌باشد. در ارتباط با انذار و تبشیر در اسلام و مسیحیت *پایان‌نامه‌ی فاطمه داوودی‌زاده* جلگه با عنوان «بررسی تطبیقی مفهوم انذار و تبشیر و گستره آن در *قرآن* کریم و *انجیل*» (۱۳۹۲) به این موضوع می‌پردازد که بشارت‌های *قرآن* بیش از انذارهایش بوده و در *انجیل* هم بر عکس

در کتب مقدس ادیان مختلف برای عبرت و پندآموزی انسان‌ها، سرگذشت‌هایی از اقوام و پیامبران گذشته آورده شده است. یکی از این آنها مربوط به زندگی حضرت یونس (ع) است که در *قرآن* و *انجیل* به آن اشاره شده است. سرگذشت این پیامبر در برخی متون اسلامی از جمله *قصص‌الانبیاء* و *جامع‌التواریخ* و همچنین در کتاب *انجیل* از دین مسیحیت به تصویر کشیده شده است. کلیت این سرگذشت در کتاب‌های مقدس اسلام و مسیحیت تقریباً یکسان است این‌که به دلیل ترک اولی، یونس (ع) به فرمان خداوند توسط نهنگ بلعیده شد و چند روز و شب در آنجا ماند، توبه کرد و خداوند توبه‌اش را پذیرفت و ماهی او را بر ساحل برگرداند. اما با وجود روایت داستان این پیامبر در کتاب‌های مقدس و یا کتاب‌های برگرفته از کتاب مقدس، نگاره‌ها با هم تفاوت‌هایی دارند. در نگاره‌های اسلامی بخش‌هایی روایت یعنی پذیرفتن توبه یونس (ع) از سوی خداوند و قرار گرفتن وی بر ساحل و یا در حال خارج شدن یونس (ع) از دهان ماهی بیشتر مورد توجه قرار گرفته است در حالی که در اغلب نگاره‌های مسیحی، قسمت ابتدایی داستان یعنی فروبرده شدن یونس (ع) توسط ماهی به تصویر کشیده شده

روش پژوهش

روش انجام پژوهش توصیفی-تحلیلی با رویکردی تطبیقی بوده و داده‌های پژوهش به شیوه‌ی کتابخانه‌ای گردآوری شده‌اند. هدف از انجام این پژوهش تطبیق روایت یونس (ع) در *قرآن* و *انجیل* و شناخت عمیق‌تر نگاره‌هایی با موضوع سرگذشت حضرت یونس (ع) و جایگاه مفاهیم انذار و تبشیر در این آثار در دوران قرون وسطی است. با توجه به فاصله‌ی زمانی بین ظهور دو دین مسیحیت و اسلام و همچنین نمونه‌های در دسترس، نمونه‌های مورد پژوهش در بازه‌ی زمانی قرن‌های ۱۳ تا ۱۶ میلادی هستند. ابزار گردآوری اطلاعات از طریق فیش‌برداری و تصویرخوانی می‌باشد. نمونه‌ها به ترتیب زمان خلق اثر در جدول (۳) (اسلامی) و جدول (۴) (مسیحی) مرتب شده‌اند.

پیشینه پژوهش

با توجه به موضوع پژوهش و مبانی نظری پژوهش‌های مختلفی را می‌توان به‌عنوان پیشینه‌ی پژوهش در نظر گرفت. استفان ویچو در کتاب خود با عنوان *شخصیت‌های کتاب مقدس در اعتقادات اسلامی* آ به بررسی و تطبیق شخصیت مشترک در کتاب مقدس و *قرآن* پرداخته است که بخشی از آن مربوط به یونس (ع) است. این نویسنده در بخش مربوط به یونس (ع) به‌عنوان نمونه اشاره کرده است که در روایت مسیحی در کتاب مقدس، یونس (ع) تنها به توبه و پشیمانی توجه شده است در حالی که در روایت اسلامی در *قرآن* ابتدا از شخصیت یونس (ع) و سپس توبه‌ی او سخن به میان آمده است. و مواردی دیگر از جمله، طوفان در روایت اسلامی و همچنین اعتقادات قوم یونس (ع) که در روایت مسیحی بدان اشاره نشده است. آرزو پایدارفر و همکاران در پژوهشی با عنوان «تحلیل یادگفتنی قرآنی دو نگاره‌ی حضرت یوسف در *زندان* و حضرت یونس (ع) و ماهی از *فالننامه* شاه‌تهماسبی» (۱۳۹۷)، به این نتیجه دست یافته‌اند که حمایت الهی خداوند از پیامبر تنها با معجزه از سوی پیامبر نیست بلکه یادگفتنی الهی می‌تواند، در زندان تاریک و ارتباط پیامبر با زندانیان، و

دوم از تقسیم‌بندی محتوا، محتوای ثانویه یا قراردادی را دربرمی‌گیرد، که مربوط به یک جامعه و فرهنگ می‌باشند که به‌صورت قراردادی در آنجا رواج یافته است. دسته‌ی سوم معنای ذاتی و درونی است که نگرش‌های پایه‌ای و فلسفی یک ملت، طبقه، و یا مذهب را دربرمی‌گیرد که هنرمند به‌طور ناخودآگاه در اثر خود به‌کار می‌برد (Panofsky, 1972, 5-7). بر اساس مراحل خوانش تصویر و تقسیم‌بندی محتوای اثر هنری، پانوفسکی این دو را در جدول ۱ معرفی می‌نماید:

سرگذشت یونس (ع) در قرآن

داستان حضرت یونس (ع) در چند قسمت از قرآن در خلال آیات مختلفی ذکر شده است. داستان این است که یونس (علیه السلام) یکی از پیامبران بوده که خدا وی را به سوی قوم فرستاد تا آنان را هدایت کنند ولی آنان دعوت وی را نپذیرفتند. عذاب الهی به آنان نزدیک شد و یونس (ع) خودش از میان قوم بیرون رفت. همین که عذاب نزدیک ایشان رسید همگی به خدا ایمان آورده و توبه کردند خداوند هم توبه‌ی آنان را پذیرفت. اما یونس (ع) وقتی خبردار شد که عذاب الهی از قومش برداشته شد و گویا متوجه نشده که قوم او ایمان آورده و توبه کرده‌اند، لذا دیگر به‌سوی ایشان برنگشت. پس سوار کشتی شد و رفت. در بین راه نهنگی بر سر راه کشتی آمد، چاره‌ای ندیدند جز اینکه یک نفر را نزد آن ببندازند، به این منظور قرعه انداختند و قرعه به نام یونس درآمد، او را در دریا انداختند، نهنگ او را بلعید و کشتی نجات یافت. آن گاه خدای سبحان او را در شکم ماهی چند شبانه روز زنده نگه داشت، و حفظ کرد. یونس (ع) فهمید که این جریان آزمایشی الهی است و مؤاخذه‌ای است از خدا در برابر رفتاری که او با قوم خود کرد. از همان تاریکی شکم ماهی به درگاه الهی توبه کرد و خداوند توبه او را پذیرفت خدای سبحان به نهنگ دستور داد تا یونس را بالای آب و کنار دریا بیفکنند. نهنگ چنین کرد. خدای تعالی بوته کدوبی بالای سرش رویانید، تا بر او سایه بیفکند. سپس خدا او را به سوی قومش فرستاد، و قوم هم دعوت او را پذیرفتند و به وی ایمان آوردند. این داستان در آیات قرآن این چنین آمده است: «پس چرا باید از هیچ شهری در وقتی که ایمانشان سود می‌بخشد ایمان نیاورند (و تا زمان معاینه عذاب لجاجت کنند) و تنها قوم یونس (ع) باشند که چون ایمان آوردند ما عذاب ذلت را در دنیا از آنها برداشتیم و تا زمانی معین (که وقت مرگ طبیعی بود) آنها را متمتع و بهره‌مند گردانیدیم» (سوره یونس (ع)، آیه ۹۸).

و در حقیقت یونس از زمره فرستادگان بود // آن گاه که به سوی کشتی پر بگریخت // پس [سرنشینان] با هم قرعه انداختند و [یونس] از باختگان شد // او را به دریا افکندند // و عنبر ماهی او را بلعید در حالی که او نکوهش‌گر خویش بود // و اگر او از زمره تسبیح‌کنندگان نبود // قطعاً تا روزی که برانگیخته می‌شوند در شکم آن [ماهی] می‌ماند // پس او را در حالی که ناخوش بود به زمین خشکی افکندیم // و بر بالای [سرا] او درختی از نوع [کدوبن رویانیدیم] // و او را به سوی یکصد هزار [نفر از ساکنان نینوا]

تفکر رایج انذارهای شدیدی به کار رفته و بشارت‌بودن اناجیل به فدیة شدن حضرت مسیح (ع) برای رهایی از گناه نخستین اشاره دارد. در ارتباط با بررسی نگاره‌های دینی و آرای پانوفسکی، مقاله‌ی رقیه‌السادات وزیر بزرگ و بهرام احمدی با عنوان «بررسی نگاره معراج پیامبر اثر سلطان محمد بر اساس آراء پانوفسکی» (۱۳۹۷) نشان می‌دهند که عوامل فرهنگی و سنت‌های اجتماعی دوران صفوی و عناصر بصری رایج در نگارگری قبل از دوره‌ی صفوی در پوشش و احوال شخصیت‌های نگاره تأثیرگذار بوده است و نگارگر تحت تأثیر فضای معنوی حاکم در دوره صفوی و سفارش‌دهنده، به خلق اثر دست زده است. زهرا شاقلائی پور و خشایار قاضی‌زاده در مقاله‌ی خود با عنوان «رمزپردازی نگاره معراج پیامبر (ص) در فالنامه تهماسبی به روش آیکونولوژی اروین پانوفسکی» (۱۳۹۴) به این نتیجه رسیده‌اند که این نگاره، با ارائه تصویری متفاوت از معراج، برای اولین بار از آیکون ترکیبی «شیر و خورشید» برای نمایش پیامبر (ص) و امام علی (ع) بهره‌برده است. مطالعه‌ی آیکونولوژی نشان می‌دهد که آیکون ترکیبی «شیر و خورشید» در گذر زمان تداوم یافته و با تغییر ارزش‌های نمادین، در جایگاهی جدید به کار گرفته شده است.

مبانی نظری پژوهش

شمایل‌نگاری پانوفسکی

از معروف‌ترین اندیشمندانی که به خوانش تصاویر در حوزه‌ی شمایل‌نگارانه پرداختند اروین پانوفسکی^۲ است که بیشتر روش خود را بر روی دوران رنسانس متمرکز ساخته بود. شمایل‌نگاری از منظر وی، شاخه‌ای از مطالعات تاریخ هنر است که بیشتر به موضوع یا محتوای اثر در مقابل فرم آن، توجه دارد. پانوفسکی در خوانش تصاویر قائل به پیمودن سه مرحله بود: توصیف پیشاشمایل‌نگارانه^۳، تحلیل شمایل‌نگارانه^۴، و تفسیر شمایل‌شناسانه^۵. در مرتبه‌ی نخست به توصیف اثر هنری پرداخته می‌شود و معنای ابتدایی پدیده‌ها را دربرمی‌گیرد. در مرحله‌ی دوم معنای ثانویه‌ی اثر است که بر مبنای مرحله‌ی نخست شکل می‌گیرد. در این مرحله از نظر پانوفسکی برای نزدیک شدن به نیت هنرمند از خلق اثر از ادبیات و یا روایت‌های وابسته به اثر کمک گرفت. در مرحله‌ی سوم تنها مختص به تحلیل کردن نیست بلکه تفسیر هم در این مرحله دخیل است و منتقد به ارزیابی اثر می‌پردازد. اما این مرحله با جهان‌بینی حاکم بر دوره‌ی خلق اثر و یا تأثیراتی که به‌طور ناخودآگاه بر اثر دارند، مواجه است (Panofsky, 1955, 38).

پانوفسکی محتوای اثر را به سه دسته تقسیم می‌کند: الف محتوای طبیعی یا اصلی؛ در این مرحله به مواردی همچون خط، رنگ، سطح و به‌طور کلی صورت‌های محسوس آثار هنری می‌پردازد. این مرحله خود به دو زیرمجموعه‌ی معنای عینی و معنای بیانگر تقسیم می‌شود؛ که در بخش نخست به توصیف ظاهری اثر هنری می‌پردازیم و در بخش دوم احساسات و عواطف موجود در یک اثر مورد توجه قرار می‌گیرد. دسته‌ی

جدول ۱- دسته‌بندی محتوا و مراحل تفسیر اثر هنری اروین پانوفسکی. مأخذ: (Panofsky, 1972, 14)

عمل تفسیر	اِبْزَه‌ی تفسیر
توصیف پیشاشمایل‌نگارانه و تحلیل شبه فرمی	محتوای اصلی و طبیعی: الف) عینی، ب) بیانگر تشکیل جهان بن‌مایه‌های هنری
تحلیل شمایل‌نگارانه در معنای ثانویه باریک تر کلمه	معنای ثانویه یا قراردادی تشکیل جهان تصویرها، داستان‌ها و تمثیل‌ها
تفسیر شمایل‌شناسانه در معنای عمیق‌تر (ترکیب شمایل‌نگارانه)	معنای درونی یا ذاتی تشکیل جهان نمادها

عنوان دعای یونس، یونس (ع) به درگاه خداوند زاری و تضرع می‌کند. آنگاه خداوند به ماهی امر فرمود که یونس را از دهان خود به ساحل بیاندازد و ماهی چنین کرد. باب سوم با عنوان یونس در نینوا، به بازگشت یونس (ع) به نینوا می‌پردازد: خداوند دستور خود را تکرار می‌کند. اما این بار یونس (ع) به نینوا می‌رود و در آنجا به هدایت مردم می‌پردازد. چهل روز را روزه می‌گیرند، آنان به لطف خدا امیدوارند، پس خدا بازگشته آن‌ها را از شرارت و ظلمشان می‌پذیرد.

سنگدلی یونس (ع) و رحمت خدا باب چهارم داستان حضرت یونس (ع) در عهد جدید است که اما یونس (ع) از بخشش خداوند و فیضش بر مردم نینوا عصبانی می‌شود. «و نزد خدا دعا نموده گفت: ای خداوند، آیا این سخن من نبود، حینی که در ولایت خود بودم؛ و از این سبب به فرار کردن به ترشیش مبادرت نمودم، زیرا می‌دانستم که تو خدای کریم و رحیم و دیرغضب و کثیرالاحسان هستی و از بلا پیشیمان می‌شوی؟ پس حال، ای خداوند، جانم را از من بگیر زیرا که مردن از زنده ماندن برای من بهتر است.» یونس (ع) از شهر بیرون رفته، بطرف شرقی شهر نشست و آنجا سایبانی برای خود ساخته زیر سایه‌اش نشست تا ببیند بر شهر چه واقع خواهد شد؛ و خدا کدویی رویانید و آن را بالای او نمود داد تا بر سر وی سایه افکنده، او را از حزنش آسایش دهد و او از کدو بی‌نهایت شادمان شد. اما در فردای آن روز خدا کرمی را فرمان داد تا کدو را زرد و خشک کند؛ و چون آفتاب برآمد خدا باد شرقی گرم وزانید و آفتاب بر سر یونس (ع) تابید به حدی که بی‌تاب شده، برای خود مسالت نمود که بمیرد و گفت: «مردن از زنده ماندن برای من بهتر است.» خدا به یونس (ع) جواب داد: «آیا صواب است که به جهت کدو غضبناک شوی؟» خداوند گفت: «دل تو برای کدو بسوخت که برای آن زحمت نکشیدی و آن را نمود ندادی که در یک شب به وجود آمد و در یک شب ضایع گردید؛ و آیا دل من به جهت نینوا شهر بزرگ نسوزد که در آن بیشتر از صدوبیست هزار کس می‌باشند که در میان راست و چپ تشخیص نمی‌توانند داد و نیز بهایم بسیار؟» (Bible, 2012, Holy) 2064-2060. در جدول (۲) به‌طور خلاصه مراحل سرگذشت یونس (ع) در دو دین آمده است:

تحلیل و بررسی

تبشیر مؤده‌دادن است، از مقوله‌ی تشویق است. انذار و ترساندن اعلام

یا بیشتر روانه کردیم // پس ایمان آوردند و تا چندی برخوردارشان کردیم (سوره‌ی صافات، آیات ۱۳۹-۱۴۸). باز تو برای حکم خدای خود صبر کن و مانند صاحب ماهی (یونس ع) که از خشم در عذاب امت تعجیل کرد) مباش که (عاقبت پیشیمان شد و در ظلمت زندان شکم ماهی افتاد و) به حال غم و اندوه (خدا را بر نجات خود) خواند. // که اگر لطف و رحمت پروردگارش در نیافتی با نگویش به صحرای بی‌آب و گیاه در افتادی (و هلاک شدی) // باز (چون به درگاه حق نالید) خدایش بر گزید و از صالحانش گردانید (سوره قلم، آیات ۴۸-۵۰). و (یاد آر حال) ذوالنون (یعنی یونس) را هنگامی که (از میان قوم خود) غضبناک بیرون رفت و چنین پنداشت که ما هرگز او را در مضیقه و سختی نمی‌افکنیم (تا آنکه به ظلمات دریا و شکم ماهی در شب تار گرفتار شد) آن گاه در آن ظلمت‌ها فریاد کرد که خدایی به جز ذات یکتای تو نیست، تو (از شریک و هر عیب و آلیش) پاک و منزهی و من از ستمکاران بودم (که بر نفس خود ستم کردم) // پس ما دعای او را مستجاب کردیم و او را از گرداب غم نجات دادیم و اهل ایمان را هم این گونه نجات می‌دهیم. // (سوره انبیا، آیات ۸۷-۸۸).

سرگذشت یونس (ع) در انجیل

داستان حضرت یونس (ع) در عهد جدید در چهار باب و به این شیوه نقل شده است که یونس (ع) از خداوند دستور می‌یابد که به نینوا برود و آنان را هدایت کند. یونس (ع) به راه می‌افتد ولی نه به سمت نینوا بلکه به طرف کشتی به مقصد ترشیش. اما همین که کشتی از ساحل دور شد، ناگهان خداوند باد شدیدی وزانید و دریا را متلاطم به‌طوری که نزدیک بود کشتی غرق شود. از ترس جان خود، هر کدام از خدای خود کمک طلبیدند. آن‌ها بارها را به دریا ریختند تا کشتی سبک شود. در تمام این مدت، یونس با خیال راحت در انبار کشتی خوابیده است. آنگاه کارکنان کشتی تصمیم گرفتند قرعه بیندازند تا ببینند کدام یک از آن‌ها خدایان را به خشم آورده و باعث این طوفان وحشتناک شده است. قرعه به نام یونس افتاد. یونس گفت: «مرا به دریا بیندازید و دریا دوباره آرام می‌شود؛ چون می‌دانم این طوفان وحشتناک به سبب من دامنگیر شما شده است.» آنگاه یونس را برداشته، او را به دریای خروشان انداختند و طوفان قطع شد! آنها از خداوند ترسیدند و قربانی تقدیم او نمودند و همان موقع خداوند ماهی بزرگی فرستاد و ماهی یونس را بلعید و یونس سه روز و سه شب در شکم ماهی ماند. در باب دوم با

جدول ۲- روایت اسلامی و مسیحی از سرگذشت حضرت یونس (ع).

روایت اسلامی	روایت مسیحی
۱ یونس (ع) به فرمان الهی مأمور هدایت قومش در نینوا می‌شود.	یونس (ع) به فرمان الهی مأمور هدایت قومش در نینوا می‌شود.
۲ یونس (ع) قومش را هدایت می‌کند اما نمی‌پذیرند.	یونس (ع) از رفتن به سوی قومش و هدایت آنان سر باز می‌زند.
۳ عذاب الهی به قوم یونس (ع) نزدیک می‌شود و یونس (ع) از آنان جدا می‌شود.	از قومش جدا و به سوی شهر دیگری رهسپار می‌شود.
۴ به قصد ترشیش سوار بر کشتی می‌شود.	به قصد ترشیش سوار بر کشتی می‌شود.
۵ کشتی دچار طوفان می‌شود و باید کسی را به آب بیاندازند قرعه به نام یونس (ع) می‌افتد.	کشتی دچار طوفان می‌شود و باید کسی را به آب بیاندازند قرعه به نام یونس (ع) می‌افتد.
۶ بلعیده‌شدن توسط نهنگ	بلعیده‌شدن توسط نهنگ
۷ توبه‌کردن یونس (ع) در شکم ماهی و پذیرفته‌شدن توبه او	توبه‌کردن یونس (ع) در شکم ماهی و پذیرفته‌شدن توبه او
۸ نهنگ او را به ساحل می‌آورد.	نهنگ او را به ساحل می‌آورد.
۹ خداوند درخت کدو را می‌رویاند تا زیر آن استراحت کند.	رفتن به نینوا و هدایت قوم و پذیرش توبه قوم
۱۰ رفتن به سوی قوم و هدایت آنان	عصبانی شدن یونس (ع) از رحمت الهی بر قوم
۱۱ -	خداوند با مثل درخت کدو مهم‌بودن آفریده‌هایش را بر یونس (ع) یادآوری می‌کند.

مسیحی مورد بررسی قرار می‌گیرد. همچنین جداول براساس مرحله‌ی اول و دوم از خوانش شمایل نگاره‌ی پانوفسکی صورت خواهد گرفت. با توجه به جدول (۳)، با سه نوع نگاره متفاوت از نظر موضوعی، مواجه هستیم. نگاره‌های ۱ تا ۳ که به ساحل آمدن یونس (ع) را به تصویر کشیده شده است، و عناصر تصویر یونس (ع)، ساحل، ماهی، دریا و درخت کدو هستند که نشان‌دهنده‌ی آن قسمت از سرگذشت یونس (ع) است که توبه‌اش پذیرفته شده و خداوند او را به ساحل آرامش آورده است. در نگاره‌های ۱ و ۲ هم یونس (ع) را زیر درخت کدو در حالت آرامش می‌بینیم. نگاره‌ی ۸ نوع دیگری است که موضوع آن مربوط به مؤاخذه پیامبر و به دریا افکندن ایشان و بلعیده شدن توسط ماهی است. موضوع سایر نگاره‌ها هم پذیرش توبه از سوی خداوند است اما عنصر فرشته هم به نگاره‌ها اضافه شده است که در برخی از این نگاره حتی فرشته، صله‌ای را هم به همراه دارد که نشان می‌دهد، بشارتی از سوی حضرت حق است. با دقت در این نگاره‌ها، از تعداد ۱۰ نگاره‌ی ارائه‌شده تنها یک مورد (شماره‌ی ۸) به موضوع مواخذه‌ی پیامبر اشاره دارد و مضمون انذار را دربردارد. در بقیه موارد موضوع بشارت مورد توجه است، در سه نگاره‌ی نخست، پیامبر به ساحل رسیده است و در نگاره‌های ۱ و ۲ در زیر درخت کدو در حالت آرامش نشسته است که نشان از بشارت پذیرش توبه و رسیدن به ساحل

خطر کردن یعنی تبشیر و انذار هیچ کدام به تنهایی کافی نیست. تبشیر شرط لازم هست ولی شرط کافی نیست. انذار هم شرط لازم هست ولی شرط کافی نیست. اینکه به قرآن کریم «سبع المثانی» گفته می‌شود شاید یک جهتش این است که همیشه در قرآن تبشیر و انذار مقرون به یکدیگر است، یعنی از یک طرف بشارت است و نوید، و از طرف دیگر انذار و اعلام خطر. در دعوت، این هر دو رکن باید توأم باشد. اشتباه است اگر داعی و مبلغ تکیه‌اش تنها روی تبشیرها و یا انذارها باشد، و بلکه جانب تبشیر باید بچربد. و شاید به همین دلیل است که قرآن کریم تبشیر را مقدم می‌دارد: «بَشِيرًا وَ نَذِيرًا مَّبَشِّرًا وَ نَذِيرًا». در آیات قرآن، نذیر و بشیر یا انذار و بشارت در کنار هم قرار گرفته، حتی گاهی بشارت بر انذار مقدم است، مانند آیه مورد بحث، (بَشِيرًا وَ نَذِيرًا) و گاه به عکس، نذیر بر بشیر تقدم یافته، مانند آیه ۱۸۸ سوره اعراف: «إِنَّا أَنَا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ»: من بیم‌دهنده و بشارت دهنده و بشارت‌دهنده‌ام برای افرادی که ایمان می‌آورند. هر چند در اکثر آیات قرآن، بشارت مقدم داشته شده این نیز ممکن است به خاطر این باشد که در مجموع، رحمت خدا بر عذاب و غضب او پیشی گرفته است (با من سبقت رحمته غضبه) (مطهری، ۱۳۹۱، ۱۵۵). در این پژوهش، مفهوم انذار و تبشیر در ارتباط با روایت حضرت یونس (ع) در نگاره‌های اسلامی و مسیحی بررسی می‌شوند. در جداول (۱ و ۲) به ترتیب نگاره‌های اسلامی و

جدول ۳- بررسی نگاره‌های اسلامی با موضوع حضرت یونس (ع) براساس مرحله‌ی اول و دوم تفسیر اثر هنری پانوفسکی.

مرحله اول: توصیف پیشاشمایل نگارانه	تصویر	مرحله دوم: تحلیل شمایل نگارانه
یونس (ع) و نهنگ / اواخر قرن ۱۴ / جامع التواریخ / موزه متروپولیتن نیویورک / ابعاد: ۳۴×۵۰ / کادر مستطیلی / استفاده از عناصر بصری نقطه، خط، بافت، رنگ، حجم / بیشتر فضای را آب فرا گرفته / ماهی در آب و یونس (ع) بر ساحل و زیر درخت (کدو) / درخت دارای برگ، گل غنچه و میوه		یونس (ع) زیر درخت و بر ساحل نشانه‌ی آرامش بعد از سختی / لاغری یونس (ع) نشانه‌ی گذران سختی بوده است / برهنه بودن نشانه‌ی تولدی دوباره که از شکم ماهی بوده / طبق آیه قرآن (متن) بعد از ناخوشی‌ها به ساحل رسید؛ پس او را در حالی که ناخوش بود به زمین خشکی افکندیم (۱۴۵) و بر بالای آسرا او درختی از انواع کدوین رویندیم //
جامع التواریخ / اواخر ۱۳ اوایل ۱۴ / کادر مستطیل افقی / عناصر بصری نقطه، خط، بافت / عنصر رنگ خیلی از یکدیگر متمایز نیستند / حرکت و پویایی در امواج دریا / وجود ماهی‌های کوچک‌تر در دریا / نشان دادن ساحل با درختان		یونس (ع) در حال خارج شدن از دهان ماهی و فرود آمدن بر ساحل / تأکید بر بخش پذیرش توبه و تمام شدن سختی‌های یونس / نیمی از بدن در دهان ماهی نیم دیگر بیرون از دهان / یونس (ع) جامه به تن دارد.
مجمع التواریخ / حافظ ابرو / اوایل قرن ۱۵ / موزوی متروپولیتن / کادر مستطیل شکل / استفاده از عناصر بصری نقطه، خط، رنگ / آب به رنگ تیره و با ماهی در تضاد / ماهی در آب و یونس بر ساحل و زیر درخت (کدو) / درخت دارای برگ و میوه		یونس زیر درخت نشانه‌ی آرامش بعد از سختی / لاغری یونس نشانه‌ی تحمل سختی‌ها / برهنگی یونس نشانه‌ی تولد دوباره از شکم ماهی / وابسته به متن قرآن /
قرن ۱۵- رشیدالدین طبیب / حضرت یونس، جامع التواریخ / کادر مستطیل شکل / عناصر بصری / اضافه شدن فرشته / فرشته در سمت راست و در حال پرواز و جامه‌ای که در دست دارد و یونس در حال گرفتن این جامه / ساحل کوچک شده و پوشش گیاهی کم در حد تزیین حاشیه‌ای نگاره		ساحل بسیار کوچک است در این کادر مستطیل شکل تقریباً عناصر مربوط به ساحل می‌توان گفت برای تزیین به کار رفته اندرخت / زمین / و دو بوته گل که در دو طرف راست و چپ تصویر قرار گرفته‌اند / فرشته از سوی خداوند / در حال تقدیم جامه به یونس / برهنگی یونس نشانه‌ی تولد دوباره / روشنی تن یونس

مرحله دوم: تحلیل شمایل نگارانه	مرحله اول: توصیف پیشاشمایل نگارانه	تصویر
<p>نیم‌بدن یونس (ع) از دهان ماهی بیرون و فرشته‌ای در دستان او را گرفته است و به او کمک می‌کند/ جامه‌ای که فرشته برای یونس (ع) آورده به عنوان صله و بشارتی از سوی خداوند است/ حالا تقدس پیامبر با هاله نور طلایی رنگ آورده شده است و با طلایی آسمان هم رنگ است / بیشترین فضا را ساحل یا زمین پوشیده شده است که با پوشش‌های گیاهی گل و درخت و چمنزار نشان از جایی خرم است که می‌تواند به وعده و بشارت الهی اشاره داشته باشد/ تنوع رنگی به کاررفته نشانی دیگر بر فضایی است که بشارت را دربردارد.</p>	<p>قرن ۱۶ - قصص الانبیا / کادر مستطیل عمودی / در بالا و پایین صفحه و درون کادر از کتیبه استفاده شده است/ تصویر از سه بخش تشکیل شده است: آب، ساحل یا زمین، آسمان. پنج ماهی در آب که بزرگ‌ترین آنها در حال بیرون آوردن یونس (ع) از دهانش است/ فرشته بر کنار آب بر دو زانو نشسته است و دست یونس (ع) را گرفته است/ بال‌های فرشته به یک جهت قرار دارند/ زمین پوشیده از درخت با شکوفه‌های صورتی و قرمز و بوته‌های گل به رنگ‌های قرمز و آبی است/ آسمان به رنگ طلایی و ابرهای آبی رنگ/ و فضای کمتری به نسبت زمین و آب دربر گرفته است</p>	 <p>مأخذ: (کتابخانه دولتی برلین: https://digital.staatsbibliothek-berlin.de)</p>
<p>فرشته با لباسی به رنگ سفید که به عنوان صله‌ای برای یونس (ع) است دست او را گرفته است و پیامبر هم با هاله مقدس به تصویر کشیده شده است/ بیشتر فضای نگاره را دریا سپس افق و سپس ساحل پر کرده است/ پوشش گیاهی و گل‌های متنوع در ساحل نشان از فضایی بهشت‌گونه دارد که نشانی از بشارت الهی است/</p>	<p>قرن ۱۶ - قصص الانبیا نسخه عثمانی / کادر مستطیل عمودی / در بالای کادر کتیبه قرار گرفته است/ دریا، ماهی، یونس، فرشته، ساحل، پوشش گیاهی، آسمان و افق/ پرندگان دریایی/ عناصر تصویری / در نگاره نشان داده شده‌اند/ خطوط امواج دریا به شکل نیم‌دایره / آسمان و دریا به رنگ آبی نزدیک به هم / فضای ساحل به شکل صخره‌ای و گل‌هایی به رنگ‌های مختلف</p>	 <p>مأخذ: (کتابخانه ملی بریتانیا: www.bl.uk/catalogue)</p>
<p>رنگ آسمان آبی و رنگ آب تیره و زمین پوشیده از گل‌های رنگارنگ حرکت از تیرگی به روشنی پیامبر را نشان می‌دهد/ هاله مقدس دورسر پیامبر/ فرشته با دستانتش به بیرون آمدن یونس (ع) کمک می‌کند که به مکان خرم برسد که بهشت‌گونه است/ ساحل که به رنگ سبز آسمان آبی و گل‌های رنگارنگ به ایجاد فضایی پرگرفته از بشارت و رحمت اشاره دارد.</p>	<p>قصص الانبیا - ۱۵۷۷ / کادر مستطیل شکل عمودی / در قسمت بالا و پایین نگاره دارای کتیبه است/ نگاره از سه فضای دریا، زمین و آسمان تشکیل شده است که دریا و زمین تقریباً به اندازه‌ی مساوی و آسمان کوچک‌تر/ فرشته در کنار ساحل زانو زده / بال‌های او به دو جهت هستند/ پنج ماهی کوچک در کنار ماهی‌ای که یونس (ع) را بلعیده بود قرار دارند/ یونس (ع) در حال بیرون آمدن از دهان ماهی /</p>	 <p>مأخذ: (کتابخانه ملی نیویورک: digitalgallery.nypl.org)</p>
<p>یونس (ع) با لباس در حال فرورفتن در دهان ماهی نشان می‌دهد که یکی از سرنشینان قایق بوده که طبق داستان او را به دریا انداخته‌اند/ فرد دیگری هم در آب است که برهنه اما ماهی او را بلعید چون به فرمان الهی مأمور بلعیدن یونس (ع) بود هرچند که فردی دیگری در آب بود/</p>	<p>کادر مستطیل عمودی، در بالا و پایین نگاره کتیبه قرار گرفته است/ ترکیب‌بندی افقی و عمودی / گروهی که در قایق هستند / و یونس (ع) در حال فرورفتن در شکم ماهی/ نگاره به دو بخش دریا و خشکی تقسیم شده است که بیشترین فضا را دریا گرفته است/ چند ماهی کوچک و انسانی برهنه هم در آب قرار دارند/ یونس (ع) با لباس و ردای بلند و کفش‌های سفیدرنگ/</p>	 <p>مأخذ: (tali-virtualmidrash.org.il)</p>

تصویر	مرحله اول: توصیف پیشاشمایل‌نگارانه	مرحله دوم: تحلیل شمایل‌نگارانه
 <p>ماخذ: (https://tr.pinterest.com)</p>	<p>قصص الانبیا / کادر مستطیل عمودی / از سه بخش تشکیل شده است آب خشکی یا زمین و آسمان / یونس (ع) در حال بیرون آمدن از دهن ماهی / فرشته به همراه جامه و دستار بر ساحل ایستاده است / بال‌ها در کنار هم و در جهت راست قرار گرفته‌اند / فرشته دست یونس (ع) را گرفته است / زمین پوشیده از گل و گیاه و برگ و چمنزار است / آهویی در حال فرار از پلنگ است / آسمان به رنگ طلایی و ابرهای آبی</p>	<p>پیامبر با هاله‌ی نور و چهره‌ی پوشیده، بدنی برهنه و لاغر به تصویر کشیده شده است / فرشته بر ساحل ایستاده و یکی از دستان یونس (ع) را گرفته همراه فرشته لباسی به نشانه‌ی صله‌ای از جانب خداوند آورده شده است / فضا گلزاری پر از گل است که بعد از تحمل سختی‌های پیامبر، به آنجا قدم خواهد گذاشت / شکار و شکارچی که در بالای تصویر قرار گرفته‌اند می‌تواند به یونس (ع) و ماهی اشاره داشته باشد که از دست شکار خود نجات می‌یابد.</p>
 <p>ماخذ: (موزه توبقایی: muze.gen.tr/Museums)</p>	<p>فانامه طهماسبی / کادر مستطیل عمودی / در بالا و پایین کتیبه قرار دارد / از سه بخش دریا، خشکی و آسمان تشکیل شده است / دریا تیره و خشکی به رنگ روشن و آسمان طلایی / فرشته در حال پرواز و دست یونس (ع) را گرفته است / بخشی از یک درخت در سمت راست زمین و یک بوته‌ی کدو بر لب ساحل سمت چپ</p>	<p>یونس (ع) با هاله نورانی که نشانه تقدس اوست با کمک فرشته به‌عنوان مأمور الهی و بشارت‌آور، با تنی روشن در حال بیرون آمدن از تیرگی‌ها می‌باشد / بوته‌ی کدو بر اساس متن توسط خداوند جهت آسایش یونس (ع) رویانده شده است / سه رنگ تیره روشن و طلایی نشان از حرکت از تاریکی به نور است راهی که پیامبر پیموده است.</p>

آرامش است. در سایر نگاره‌ها که عنصر فرشته هم در نگاره‌ها اضافه شده است که این بشارت برجسته‌تر نشان داده می‌شود و به همراه داشتن جامه توسط فرشته این بشارت را دوچندان به تصویر می‌کشد.

با توجه به جدول (۴) و نگاره‌های مسیحی با موضوع سرگذشت یونس (ع) با سه نوع از نگاره‌ها با توجه به موضوع کار مواجه هستیم. نگاره‌های ۱۱،

جدول ۴- بررسی نگاره‌های مسیحی با موضوع حضرت یونس (ع) براساس مرحله‌ی اول و دوم تفسیر اثر هنری پانوفسکی.

تصویر	مرحله اول: توصیف پیشاشمایل‌نگارانه	مرحله دوم: تحلیل شمایل‌نگارانه
 <p>ماخذ: (کتاب مقدس سنت برنارد: http://expositions.bnf.fr)</p>	<p>قرن ۱۳ / کادر دایره‌ای به شکل حرف انگلیسی E / کادر به دو قسمت شده و دو پلان را به تصویر کشیده شده است / در قسمت بالا حجم آب کمتر و در پایین بیشتر / ترکیبات و تناسبات به‌درستی رعایت نشده‌اند به‌واسطه‌ی کوچکی کادر / استفاده از رنگ</p>	<p>در قسمت بالا صحنه‌ی به آب‌انداختن یونس (ع) و در صحنه‌ی پایین ماهی در حال بلعیدن یونس (ع) است / هر دو صحنه نشانه‌های انذار نشان داده می‌شود هم در دریافتادن و هم بلعیده‌شدن. این ترس و وحشت هم در چهره‌ی یونس (ع) با حالت فریاد نشان داده شده است.</p>
 <p>ماخذ: (www.pinterest.com)</p>	<p>۱۲۶۰ / کادر دایره‌ای به شکل حرف انگلیسی E / کادر به دو قسمت شده و دو پلان را به تصویر کشیده شده است / استفاده از عناصر بصری نقطه، خط، رنگ در تصویر، پس‌زمینه که افق را نشان می‌دهد به رنگ طلایی است / یونس (ع) با لباس روشن و هاله‌ی مقدس به تصویر کشیده شده است / گوشه‌ی سمت چپ در بالا به نظر می‌رسد که موجودی در حال ایجاد باد و طوفان است.</p>	<p>بالا و پایین دریا را می‌بینیم که یونس (ع) از بالا یعنی سطح آب به درون دریا و سپس از آنجا و جایی تنگ و تاریک در شکم ماهی فرستاده شد // موجودی که در حال ایجاد باد و طوفان است که می‌تواند فرمان‌بردار (مأمور) از جانب خدا باشد تا این طوفان را ایجاد کند تا روایت به مواخذه پیامبر ختم شود / در این نگاره هم به موضوع انذار اشاره دارد زیرا تنها صحنه‌ی مواخذه‌ی پیامبر از سوی خداوند اشاره دارد.</p>

مرحله اول: توصیف پیشاشمایل نگارانه	مرحله دوم: تحلیل شمایل نگارانه	تصویر	
قرن ۱۴ / کادر دایره‌ای شکل و صحنه به دریا- افتادن یونس / استفاده از عناصر بصری رنگ، خط، نقطه، رنگ دریا به رنگ روشن و سفید و آبی به رنگ قهوه‌ای /	صحنه‌ی به آب‌انداختن یونس و دهان باز ماهی که در حال فروبردن یونس است / موج دریا و حالت بادبان‌ها نشان از طوفان ایجاد شده / یونس بدون لباس که می‌تواند اشاره به مرگ و دفن او داشته باشد / همگی موارد نشانه‌هایی از انذار را در بردارند.		۱۳
قرن ۱۵ / کادر به شکل حرف انگلیسی S دو صحنه به تصویر کشیده شده است: انداختن یونس (ع) در آب و بیرون آمدن او از دهان ماهی / استفاده از عناصر بصری نقطه، خط، رنگ / در بالا یونس (ع) لباس به تن دارد و در پایین برهنه است /	در صحنه بالا یونس (ع) توسط فردی از کشتی نشینان در حال افتادن در آب است / در صحنه پایین یونس (ع) برهنه به تصویر کشیده شده و در حال خارج شدن از دهان ماهی که نشان از تولد دوباره وی بعد از پذیرش توبه‌اش از سوی خداوند باشد / یونس (ع) یک پایش را بیرون آورده که می‌تواند نشان دهد که به ساحل نزدیک است و می‌خواهد بر آن قدم بگذارد.		۱۴
قرن ۱۵ / کادر دایره‌ای شکل که از دو صحنه تشکیل شده است، دریا و ساحل / هر دو بخش داستان را در یک صحنه آورده است / دریا به رنگ روشن و ساحل تیره و در کنار ساحل شهری با حصار به تصویر کشیده شده است / استفاده از رنگ / در هر صحنه یونس (ع) با لباسی به رنگ آبی به تصویر کشیده شده است.	در این نگاره هر دو صحنه مواخذه و نجات پیامبر به تصویر کشیده شده است که نوعی تناقض ایجاد کرده است: در هر دو صحنه دهان ماهی باز است اما در قسمت بالا در حال بلعیدن یونس (ع) و در صحنه دوم در حال بیرون بردن وی هم به دریا افتادن هم به ساحل رسیدن هم بلعیده شدن هم خارج شدن از دهان ماهی / بنابراین می‌توان هم در مفهوم انذار و تبشیر را مشاهده کرد /		۱۵
۱۴۸۳ / قرن ۱۵ / کادر مستطیل شکل عمودی / استفاده از عناصر بصری نقطه، خط، رنگ، صحنه از سه بخش آسمان، دریا، ساحل تشکیل شده است / یونس (ع) برهنه و در حال نزدیک شدن به ساحل / دورتر از این صحنه، کشتی و افراد آن و ساختمان‌هایی قرار گرفته‌اند.	برهنگی یونس (ع) و بیرون آمدن از دهان ماهی نشان‌دهنده تولد دوباره او / دست‌ها به نشانه نیایش می‌تواند شکرگزاری از بشارت رحمت الهی باشد / در این صحنه تنها بر بخش نجات یونس (ع) و رسیدن بر ساحل تأکید شده است یعنی بر بخش رحمت الهی و بشارت		۱۶
نیمه‌ی دوم قرن ۱۵ / کادر مربعی شکل با تزئین داخلی / دریا ساحل آسمان سه بخش تصویر / بر روی صخره یک پنا قرار گرفته است / و بر ساحل کمی پوشش گیاهی / یونس (ع) با لباس کامل در حال بیرون آمدن از دهان ماهی / استفاده از عناصر تصویری نقطه، خط، بافت، حجم / یونس (ع) یک پای خود را بیرون آورده است که بر ساحل بگذارد.	یونس (ع) در حال خارج شدن از دهان ماهی و رسیدن به ساحل نشانه‌ی رحمت و بشارت الهی شامل حال وی شده است / وجود مسیح (ع) و هاله نور ایشان در آسمان این بشارت را برجسته‌تر نشان می‌دهد / داستان یونس (ع) به نشانه نیایش و احترام در مقابل مسیح که در بالا در آسمان به تصویر کشیده شده است / پای یونس (ع) به نشانه‌ی گذاشتن به ساحل و رسیدن به آرامش بیرون آورده است.		۱۷
قرن ۱۶ / کادر مستطیل شکل عمودی / استفاده از دو صحنه در تصویر / استفاده از عناصر بصری خط و رنگ حجم / صحنه از سه بخش آسمان دریا و ساحل تشکیل شده است / آسمان و زمین (ساحل) / ماهی به شکل اژدها / ساحل بدون پوشش گیاهی	وجود طوفان با نشانه‌هایی در بادبان‌ها و دکل / یونس (ع) با هاله نور هم در حال فروافتادن در آب و با همان حالت در حال خارج شدن از دهان ماهی که نشان‌دهنده‌ی هر دو مفهوم انذار و تبشیر را در خود دارد / ماهی در این نگاره به شکل اژدها با باله‌هایی تیغ مانند و دم بلند که متفاوت از ماهی معمولی است و سختی مواخذه را نشان می‌دهد.		۱۸

جدول ۵- تطبیق نگاره‌های اسلامی از نظر تعداد با موضوع انذار و تبشیر - طراح نویسندگان

تعداد نوع نگاره	موضوع صرفاً انذار	موضوع انذار و تبشیر	موضوع صرفاً تبشیر	موضوع تبشیر خاص
اسلامی	۱ نگاره: (۷)	ندارد	۳ نگاره: (۱،۲،۳)	۶ نگاره: (۴،۵،۶،۷،۸،۹،۱۰)
مسیحی	۳ نگاره (۱۱،۱۲،۱۳)	۳ نگاره (۱۴،۱۵،۱۸)	۱ نگاره: (۱۶)	۱ نگاره: (۱۷)

تعداد را به خود اختصاص داده‌اند. در این نوع، تنها یک نمونه با موضوع انذار مشاهده شد و اثری که ترکیبی از انذار و تبشیر را داشته باشد، مشاهده نشد. اما در نگاره‌های مسیحی بیشترین تعداد را نگاره‌هایی با موضوع انذار و یا ترکیب انذار و تبشیر مشاهده کردیم و نگاره‌های صرفاً تبشیر و یا تبشیر خاص از هر کدام یک نمونه مشاهده شد.

باشد به تصویر کشیده شده است. با توجه به نگاره‌های اسلامی و مسیحی و جداول (۳ و ۴) در جدول (۵) به تطبیق این دو گروه از نگاره‌ها با موضوع قرار دادن دو مفهوم انذار و تبشیر می‌پردازیم.

با توجه به جدول (۵) و بررسی موضوع انذار تبشیر مشاهده می‌شود که در نگاره‌های اسلامی آثاری با موضوع تبشیر بیشتر بوده و حتی آن دسته از نگاره‌هایی که موضوع را برجسته‌تر و خاص‌تر به تصویر کشیده‌اند، بیشترین

نتیجه

یعنی قبول توبه از سوی خداوند و بازگشت به ساحل را هم در کنار صحنه مواخذه پیامبر قرار داده است. که هم خشم خداوند و هم رحمت و عدل او را نشان می‌دهد. در اواخر قرن ۱۵ و اوایل ۱۶ هم حتی مسیح را هم در نگاره آورده شده است که نشان از بشارت به یونس (ع) دارد. بنابراین با طی شدن زمان این مفاهیم از صرفاً انذار به همراهی انذار و تبشیر اشارت دارد. که این مورد هم به وابستگی متن و هم به واسطه وابستگی به محیط و دوران خلق آثار اشاره دارد. بخشی از این دوره مربوط به سلطه‌ی کلیسا، و سپس از بین رفتن سلطه است. دورانی که همه چیز در انحصار و سلطه‌ی کلیسا و بر طبق اهداف آن بود و حتی کتاب مقدس هم به میان مردم عادی هم راه نمی‌یافت و کلیسا بیشتر از ابزار انذار و ترساندن استفاده می‌کرد که در نگاره‌ها این موارد را شاهدیم. در سال‌های بعدی که این سلطه پایان می‌پذیرد و شاهد بشارت‌هایی که از رحمت الهی برخاسته‌اند، هم می‌باشیم. بنابراین در دوران سلطه‌ی کلیسا بیشتر وجه انذار و دوران پایان این سلطه و بعد از آن کم‌کم بشارت را هم شاهد هستیم. بر این اساس می‌توان نتیجه گرفت که با توجه به نتایج فوق از این پژوهش تفسیر نگاره‌هایی که موضوع این پژوهش بودند بر مبنای آرای شمایل نگارانه‌ی پانوفسکی هم پوشانی دارد.

مرحله‌ی تفسیر اثر هنری، از منظر پانوفسکی دستیابی به معنای عمیق‌تر آثار است. به عبارت دیگر، چرایی این موضوعات نگاره‌ها را بررسی کرد اینک چرا در نگاره‌های اسلامی بخشی از داستان که بشارت را در خود دارد، برجسته‌تر به تصویر کشیده شده است و یا چرا در نگاره‌های مسیحی بخش نخست سرگذشت که اشاره به انذار دارد مورد توجه قرار گرفته است. از آنجا که در این پژوهش قرن‌های ۱۳ تا ۱۶ میلادی مورد بررسی قرار گرفته است، بنابراین باید به زمینه‌هایی که این نگاره‌ها محصول آن بودند توجه کرد. در دوران خلق این آثار که بین قرن‌های ۱۳ تا ۱۶ بوده است دوران طلایی هنر اسلامی است که دوران حکومت ایلخانی، تیموری، صفویه را دربر می‌گیرد. دورانی که بعد از حمله مغولان و تشکیل حکومت‌های اسلامی مقتدر را در خود جای داده است. نگاره‌ها، متأثر از شرایط حاکم بر دوره‌ای که خلق شده‌اند نوعی آرامش بعد از ناآرامی‌ها را به تصویر می‌کشند. و از آنجا که وابسته به متن یعنی روایت قرآنی هم بوده‌اند، بشارت را بر انذار مقدم دانسته‌اند و از نیمه‌های قرن ۱۵ و قرن ۱۶ هم عنصر فرشته هم اضافه می‌شود. که این بشارت را برجسته‌تر نشان می‌دهد. در نگاره‌های مسیحی، در قرن ۱۳ و ۱۴ تنها بر وجه و قسمتی از داستان که مؤاخذه پیامبر را در برمی‌گیرد دلالت دارد جایی که یونس (ع) در حال فرورفتن در دریا و بلعیده شدن توسط ماهی است، در قرن بعدی داستان وجه دیگر

پی‌نوشت‌ها

1. Stephen Vicchio.
2. Biblical Figures in the Islamic Faith.
3. Erwin Panofsky.
4. Pre-iconographical Description.
5. Iconographical Analysis. 6. Iconographical Interpretation.

فهرست منابع

- پایدارفرد، آرزو و دیگران (۱۳۹۷)، تحلیل یادگفت‌مان قرآنی دو نگاره‌ی حضرت یوسف در زندان و حضرت یونس (ع) و ماهی از فالنامه شاه‌تهماسبی، باغ نظر، شماره ۶۹، صص ۲۹-۳۸.
- داوودی‌زاده جلگه، فاطمه (۱۳۹۲)، بررسی تطبیقی مفهوم انذار و تبشیر و گستره آن در قرآن کریم و انجیل، پایان‌نامه کارشناسی/ارشد، استاد راهنما: اعظم پویازاده، رشته الهیات و معارف اسلامی - علوم قرآن و حدیث، دانشگاه تهران: دانشکده الهیات.
- رضائی نبرد، امیر (۱۳۹۷)، جایگاه حضرت یونس (ع) در مجموعه آثار محمود فرشچیان با رویکرد نظریه تک‌اسطوره جوزف کمبل، هنرهای صناعی/اسلامی، سال سوم، شماره ۱، صص ۳۹-۵۰.
- شاقلائی پور، زهرا، قاضیزاده، خشایار (۱۳۹۴)، رمزپردازی نگاره معراج پیامبر (ص) در فالنامه تهماسبی به روش آیکونولوژی اروین پانوفسکی، پیکره، دوره چهارم، شماره ۸.
- طریحی، فخرالدین (۱۳۷۵)، مجمع‌البحرین، تهران: مرتضوی.

- قرآن کریم، ترجمه مهدی الهی قمشه‌ای. قم: نشر وفائی.
- ابن عاشور، طاهر بن محم (۱۹۸۴)، التحریر و التنویر، تونس: الدار التونسیه لنشر.
- بابائی فلاح، هادی (۱۳۹۳)، مطالعه تطبیقی قصص انبیاء در قرآن کریم و سرگذشت پیامبران در متن و نگاره‌های کتاب جامع‌التواریخ، نگارینه هنر اسلامی، شماره ۲، صص ۱۵-۲۴.

Vicchio, Stephen J. (2008). *Biblical Figures in the Islamic Faith*. Maryland: Wipf and Stock Publishers.

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/453683->

<https://collections.ed.ac.uk/calendars/record/19410-1>

<https://www.pinterest.com/pin/186829084527361925/>

www.khalilicollections.org

<https://digital.staatsbibliothek-berlin.de>

www.bl.uk/catalogue

digitalgallery.nypl.org

tali-virtualmidrash.org.il

<https://tr.pinterest.com>

muze.gen.tr/Museums

<http://expositions.bnf.fr>

manuscripts.kb.nl

gallica.bnf.fr

گرامی، سید محمدهادی (۱۳۹۸)، بازیابی و بررسی پیرفت‌های قصه یونس (ع) و ماهی براساس قرآن و روایات اسلامی، پژوهشنامه‌ی تفسیر و زبان قرآن، دوره‌ی ۷، شماره ۲، صص ۴۵-۶۰.

نیکویی، مژگان و دیگران (۱۳۹۸)، تطبیق مفهومی نماد ماهی در اساطیر، قرآن و مثنوی معنوی و کاربرد آن در آثار هنری، مطالعات هنر اسلامی، شماره ۳۶، صص ۲۵۹-۲۷۸.

وزیری بزرگ، رقیه‌السادات؛ احمدی، بهرام (۱۳۹۷)، بررسی نگاره معراج پیامبر اثر سلطان محمد براساس آراء پانوفسکی، پژوهش در هنر و علوم انسانی، شماره ۲ (پیاپی ۱۰) جلد اول، صص ۲۵-۳۴.

Holy Bible Old and New Testaments (2012). *King James Version*. Duke Classics.

Panofsky, Erwin (1955), *Meaning in the Visual Arts*, New York: Anchor Books.

Panofsky, Erwin (1972). *Studies in Iconology: Humanistic Themes in the Art of the Renaissance*. Westview Press.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

A Comparative Study of Warning and Evangelism in Islamic and Christian Paintings on the Subject of the Biography of Prophet Yunus Belonging to Medieval Periods, Based on Panofsky's Views

Sedigheh Pourmokhtar¹, Morteza Afshari²

¹PhD of Comparative and Analytic History of Islamic Art, Lecturer in the Faculty of Art, Shahed University, Tehran, Iran.

²Associate Professor, Department of Islamic Art, Faculty of Art Shahed University, Tehran, Iran.

(Received: 18 Oct 2021; Accepted: 22 May 2022)

Warning and evangelism are two tools in inviting and guiding human beings that are mentioned in the holy books. Sometimes these concepts are quoted in the form of the stories of tribes and prophets such as the story of the prophet Jonah mentioned in the Qur'an and the Bible with some differences in the narration. Jonah is regarded in Christianity as the proof of the capacity of the gentiles for salvation and the design of God to make them partake of it. In the same passage he is referred to, as are many of the prophets, as a forerunner of Jesus. Similarly the three days and three nights which he spent in the whale's belly are seen as a prefiguration of the three days and three nights he would be "in the heart of the earth. In Islam Yūnus (Jonah) the prophet was one of the most prominent descendants of Abraham. He was one of the apostles of Allah, even though he fled from his mission because he thought that Allah did not control him. His fate, however, designated him for destruction. Had he not praised Allah, he would have remained in the belly of the fish until the day of the resurrection of the dead. The myriads who were warned by Jonah believed in Allah and continued to enjoy His mercies for a time. The story of Jonah was a favorite subject in Islamic legend; several motifs worthy of adaptation are found in it. In Islamic and Christian miniatures the story is a current subject. In these paintings, a part of the narrative is highlighted; Most of the Islamic paintings depict the final part of the narration and most of the Christian paintings depict the initial part. This study aims to better understand Islamic and Christian paintings on the subject of the story of Younes related to medieval periods, based on iconographic views of Ervin Panofsky with descriptive-analytical method and comparative approach. Panofsky established a layered or step-by-step method that was slow and deliberate, requiring an extensive education on not just the work of art but also of its culture of origin. If, for the linguist Saussure, words were signs that were signifiers for the thing signified, than for Panofsky, the work of art could be understood as a visual language in terms of

the sign, signifier and the signified or icon, iconography, and iconology. Panofsky continued his opposition to formalism by stating that the "pre-iconographical description" was a "pseudo-formal analysis," but that this first take was a "practical experience" that was "controlled" by the history of style. Moving up from the bottom to the next layer or level of meaning, Panofsky introduced the "secondary" or "iconographical analysis" that required "knowledge of literary sources that concerned historical themes or concepts." What are the similarities and differences between Islamic and Christian paintings in relation to the concept of warning and evangelism? What is the reason for the emphasis of Islamic and Christian paintings on a particular part of the story of Jonah? are the research's questions.

Keywords

Medieval Miniatures, Islamic Art, Christian Art, Younes (As), Panofsky, Warning And Evangelism.